

УДК 347.19

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.05>

Кіщак Д.С.

аспірант

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені академіка В.К. Мамутова Національної академії наук України»*

ПРАВОВІДНОСИНИ ІЗ ВИЗНАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ БАНКРУТОМ: ПОНЯТТЯ ТА МОМЕНТ ЇХ ВИНИКНЕННЯ

Вступ. Визнання юридичної особи банкрутом є складним юридичним явищем, яке характеризується багатогранністю юридичних зв'язків та їх варіативністю, а також різноманітністю юридичних процедур та процесів. Аналізуючи наукові підходи до визначення правової природи неплатоспроможності і банкрутства, Рибка І.Є. звертає увагу на те, що внаслідок багатоаспектності юридичної природи, правовідносини банкрутства неможливо визначити предметом однієї конкретної галузі права і вони традиційно виступають предметом господарського або господарсько-процесуального права [1, с. 40]. Так, юридична наука на сучасному етапі виокремлює кілька підходів до галузевої приналежності правовідносин банкрутства з огляду на їх сутність та зміст. Скутельник П.Ф. відзначає, що інститут банкрутства, залежно від правових традицій і шкіл, може бути віднесено до галузей господарського, господарсько-процесуального, підприємницького права, цивільного права, адміністративного права, торгівельного права та інших галузей [2]. Водночас такі науковці як О.М. Лобач та В.В. Радзивілюк пропонують розглядати відносини неспроможності (банкрутства) у якості об'єкта регулювання «права неспроможності (банкрутства)» [3; 4]. Ідею права неспроможності як підгалузі права свого часу висловлювали В. Джунь та Б. Поляков, останній при цьому відносить дану галузь до господарського права [5; 6]. В той час як П.Д. Пригуза запропонував виокремлювати два інститути: інститут неплатоспроможності і інститут банкрутства,

як основні інститути окремої підгалузі господарського права – права неплатоспроможності [7]. На ознаку міжгалузевості банкрутства звертають увагу Е.М. Деркач, В.К. Колпаков і Г.В. Самойленко, а також науковці підкреслюють факт, що банкрутство виходить за межі поняття правового інституту, що підпорядковується лише одній галузі (підгалузі) права [8, с. 74].

Варто зауважити, що підставою для формування таких наукових ідей було виокремлення специфічного предмета права банкрутства (неспроможності), ядром якого виступають правовідносини банкрутства. В сфері юридичної науки саме концепція правовідносин визнається однією з фундаментальних категорій, що протягом довгого часу виступає центром наукових досліджень [9, с. 161; 10, с. 13].

Погоджуючись з зазначеним вище необхідно підкреслити, що сутність таких відносин обумовлюється етапом розвитку держави, її сутністю та спрямуванням зовнішньої та внутрішньої політики. Так, наприклад, Р.Б. Поляков зауважує, що правовідносини банкрутства мають вагомое значення для економіки держави, внаслідок їх спрямування на розв'язання проблем фінансової заборгованості. Також науковець підкреслює, що сутність відносин банкрутства хоча і досліджувалась в наукових працях в певних аспектах, але після «великої» реформи законодавства про банкрутство 2018 року, результатом якого стала її кодифікація, правознавці у своїх дослідженнях оминули питання сутності відносин банкрутства [11, с. 64]. Слід погоди-

тись з таким твердженням, адже не зважаючи на ґрунтовні праці в сфері банкрутства таких правників, як: Р.Г. Афанасьєва, О.М. Бірюкова, А.А. Бутирського, І. О. Вечірко, Л. І. Грабован, В.В. Джуня, О. А. Латиніна, Б.М. Полякова, П.Д. Пригузи, В. В. Радзивілюк, Я.Г. Рябцевої, Е. В. Сгари, О.О. Степанова, Т. В. Стефанівої, М.І. Тітова., Т.М. Чубар та ін., більшість праць була написана до набуття Кодексом України з процедур банкрутства чинності і внесення змін до нього. Втім, останнім часом, відносини банкрутства в розрізі права почали привертати увагу наукових дискусій. Серед важливих публікацій з огляду на мету даного дослідження варто виділити статті Р.Б. Полякова «Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності)» і К.П. Заїки «Правова природа та види правовідносин, які виникають у процедурі банкрутства», які тою чи іншою мірою досліджують структуру сучасних правовідносин банкрутства та пропонують підходи до їх визначення [11; 12]. Натомість необхідно констатувати брак наукових публікацій безпосередньо присвячених ґрунтовному дослідженню та визначенню правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом.

З мотивів наведених вище **метою** даного дослідження виступає спроба наукового визначення дефініції правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом та визначення моменту їх виникнення.

Виклад основного матеріалу. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає правовідносини як «суспільні відносини, що регулюються нормами права» [13]. Як справедливо зазначає В. Савенко, правовідносини не є відірваними від інших видів суспільних відносин, а визрівають у їх глибині і тому визначаються як економічними, так і політичними та іншими відносинами [14, с. 149].

Варто зауважити, що на сучасному етапі відсутнє законодавче визначення правовідносин банкрутства в цілому та правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом,

зокрема. Однак, є наявні спроби доктринального визначення дефініції правовідносин банкрутства. Такі спроби були зроблені Р.Б. Поляковим і К.П. Заїкою у названих вище публікаціях. Варто зауважити, що в названих працях відсутня єдність термінології. Так, Р.Б. Поляков використовує термін відносини банкрутства, а К.П. Заїка дає визначення правовідносин, які складаються у процедурі банкрутства. Аналіз обох визначень дає розуміння, що мова йде про одні і ті самі відносини, які на наш погляд доцільно називати правовідносини з визнання банкрутства, якщо сама процедура банкрутства застосовується щодо юридичних осіб. Варто також зауважити, що наведені визначення мають як свої переваги, так і недоліки, які залишають простір для наукових дискусій з цього приводу. Для подальшого правового аналізу даних дефініцій вважаємо за доцільне процитувати їх.

Так, під «відносинами банкрутства» Поляков Р.Б. розуміє відносини, які безпосередньо пов'язані зі справою про банкрутство; «носять публічний характер; суб'єктами яких виступають одноосібно єдиний неплатоспроможний боржник (юридична або фізична особа) та необмежене коло кредиторів, що мають спільний правовий зв'язок у вигляді грошових вимог до боржника, а у випадках, передбачених законом, також інші процесуальні фігури; які стосуються всього майна боржника та спрямовані на спільне (конкурсне) погашення цих вимог, що мають, як правило, обмежену простором України сферу дії та регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм» [11, с. 72].

Під «правовідносинами, які складаються у процедурі банкрутства» К.П. Заїка розуміє «сукупність суспільних відносин, які виникають між боржником та кредиторами або іншими зацікавленими особами у справі про банкрутство, а також між господарським судом та боржником, між арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) та органом, який здійснює

контроль за його діяльністю, та які спрямовані на задоволення вимог кредиторів або відновлення платоспроможності боржника, регулюються нормами різних галузей права (зокрема, цивільного, господарського, адміністративного) та у випадку їх порушення тягнуть за собою адміністративну, дисциплінарну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність» [12].

Вжитий Р.Б. Поляковим термін «відносинами банкрутства» у відриві зі змістом публікації в якій він вживається може бути трактований в різний спосіб. З одного боку, зміст публікації дає розуміння, що висвітлюється правовий аспект таких відносин, з іншого у відриві від неї важко визначити який аспект суспільних відносин банкрутства мається на увазі. Контекстне тлумачення через вживання у дефініції словосполучень «випадків, передбачених законом» та «регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм» дає зрозуміти, що мова йде саме про правовідносини. На наш погляд, доцільніше вжити термін «правовідносини банкрутства (неплатоспроможності)» з огляду на те, що термін «неплатоспроможність» Кодекс України з процедур банкрутства частіше вживає щодо фізичних осіб. З огляду на вищезазначене вважаємо за доцільне використання терміну «правовідносини».

Слід зауважити, що у своїй практиці Верховний суд теж робив спроби дати визначення таким правовідносинам називаючи їх відносинами неплатоспроможності, які виникають з моменту порушення справи про банкрутство, а саме визначення суд розкриває через перерахування різновидів таких правовідносин [15; 16].

Щодо визначення запропонованого К.П. Заїкою, вважаємо за недоцільне обтяження даної дефініції деталізацію учасників процедури банкрутства. По-перше, через надмірне теоретичне нагромадження, по-друге, коло учасників передбачених законодавством може змінюватись (як видно зі змін, що вносилися протягом останніх років), по-третє,

коло учасників може бути різним в залежності від особливостей тієї чи іншої справи. Отже, вважаємо за доцільне називати лише обов'язкових суб'єктів з зазначенням примітки «а також інших осіб у випадках, передбачених законом». Варто зауважити, що такий детальний аналіз наведених вище дефініцій є обґрунтований тим, що для розуміння змісту правовідносин з визнання юридичної особи банкрутом є визначальним формування відповідного визначення таких правовідносин.

Аналізуючи наведені вище спроби визначення поняття правовідносин із визнання особи банкрутом, необхідно відзначити, що всім їм притаманне визначення моменту виникнення зазначених правовідносин. В правовій науці прийнято пов'язувати момент виникнення, зміни та припинення правовідносин з конкретними юридичними підставами. Свого часу ще Фрідріх Карл фон Савіньї такі події називав юридичними фактами. Як підкреслює О.Б. Ганьба такі підстави обираються і виділяються законодавцем шляхом закріплення в гіпотезах, а часом і в диспозиціях правових норм [17, с. 8].

На наш погляд визначення моменту виникнення правовідносин визнання юридичної особи банкрутом має вагоме значення для відмежування даних відносин від подібних їм відносин, для визначення кола учасників даних відносин та їх змісту.

Про важливість визначення моменту виникнення правовідносин із визнання банкрутством, свого часу писав ще Б. Поляков, зазначаючи, що «саме процесуальний акт (ухвала) господарського суду є юридичним фактом, який породжує відносини неспроможності». [18, с. 20].

Своєю чергою І.С. Рибка зазначає, що правовідносини банкрутства «виникають з дня порушення судом справи про банкрутство та припиняються у випадках, визначених законом» [1, с. 41]. Наголосимо, що важливим є визначення саме моменту виникнення правовідносин визнання юридичної особи банкрутом, а не дня порушення судом справи

з огляду на специфіку процедури визнання юридичної особи банкрутом.

Отже, для визначення поняття правовідносин визнання юридичної особи банкрутом важливим є також момент припинення даних відносин. Адже, кожен формальний процес має свій початок і свій кінець, а відповідно момент початку і закінчення в межах яких можна визначити дані відносини, їх зміст і учасників. У зв'язку з цим підтримуємо позицію Р.Б. Полякова щодо визначення моменту виникнення відносини банкрутства, в тому числі правовідносин процедури банкрутства юридичних осіб: «із моменту відкриття справи про банкрутство», а також щодо моменту їх закінчення за загальним правилом закриття справи [11, с. 67].

Специфіка процедури визнання юридичної особи банкрутом відрізняється від загального процесуального порядку передбаченого Господарським процесуальним кодексом України і визначена Кодексом України з процедур банкрутства. Як підкреслює Р.Б. Поляков для відкриття справи про банкрутство юридичної особи, необхідна наявність цілого юридичного складу, а не одного лише юридичного факту, у вигляді ухвали господарського суду [11, с. 65]. Це пов'язано з тим, що господарський суд з прийняттям заяви про відкриття справи одразу не постановляє ухвалу про відкриття справи про банкрутство з огляду на ряд причин. По-перше, через необхідність визначення наявності реальних відносин неплатоспроможності. По-друге, на цьому етапі відносини не є за характером відносинами банкрутства, адже існують між одним кредитором і боржником, їх не можна назвати конкурсними, а можна характеризувати як приватні. Отже, Кодекс України з процедур банкрутства передбачає проведення підготовчого судового засідання, за участю кредитора і боржника (як правило). [19, с. 139]. Вбачаємо за недоцільне на даному етапі, ще до моменту постановлення ухвали про відкриття справи,

іменувати кредитора і боржника сторонами, адже суд знаходиться в процесі встановлення наявності підстав для відкриття справи про банкрутство. Тож, саме постановлення за результатами підготовчого засідання, ухвали господарського суду про відкриття справи про банкрутство, породжує відносини банкрутства на думку Р.Б. Полякова [11, с. 65]. На нашу думку, з цього моменту і можливо іменувати кредитора і боржника сторонами. Вважаємо за доцільне уточнити, що моментом виникнення правовідносин процедури банкрутства є не момент постановлення ухвали про відкриття справи про банкрутство, а момент її проголошення, згідно з яким відповідно до ч. 1 ст. 235 Господарського процесуального кодексу України визначається за загальним правилом набуття ухвалою законної сили, а отже і конкурсні відносини виникають в той самий момент і саме з цим моментом необхідно пов'язувати відповідні юридичні наслідки.

Висновки. З огляду на проведений у дослідженні аналіз підходів до визначення правовідносин банкрутства, вважаємо, що під правовідносинами із визнання юридичної особи банкрутом необхідно розуміти систему суспільних відносин, які виникають від моменту проголошення господарським судом ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство юридичної особи між боржником – юридичною особою, (неплатоспроможність якого визнана судом) та кредитором (кредиторами), а також за участю господарського суду та інших осіб у передбачених законом випадках, а також інші суспільні відносини, що безпосередньо пов'язані з даною справою та стосуються всього майна боржника і спрямовані на задоволення вимог кредитора (кредиторів) або відновлення платоспроможності боржника й регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм різної галузевої приналежності.

Анотація

В статті проведено науковий аналіз доктринальних підходів до визначення правовідносин неплатоспроможності та визнання банкрутом в цілому та правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом, зокрема. З метою поглибленого розгляду зазначеного питання було досліджено положення Кодексу України з процедур банкрутства, Господарського процесуального кодексу України, а також зміст судової практики в даній сфері. В ході проведеного дослідження встановлено, що визначення дефініції правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом нерозривно пов'язане з встановленням моменту виникнення даних правовідносин. Кодекс України з процедур банкрутства безпосередньо вказує на момент виникнення правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом, втім його чітке розуміння можливе лише у комплексному аналізі Господарським процесуальним кодексом України. Під час дослідження доктринальних джерел було встановлено, що попередньо не робилися спроби визначення дефініції правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом, а більшість наявних спроб визначити правовідносини неплатоспроможності чи правовідносини банкрутства в загальних рисах були зроблені до набуття чинності Кодексу України з процедур банкрутства. З метою вироблення пропозицій до визначення поняття правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом, було проаналізовано переваги та недоліки існуючих підходів до визначення правовідносин банкрутства (неспроможності) та їх відповідність сучасному законодавству. На основі проведеного дослідження запропоновано уточнений варіант визначення моменту виникнення правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом з урахуванням положень чинного законодавства, а також зроблено одну з перших спроб визначення поняття правовідносин із визнання юридичної особи банкрутом (з моменту набуття чинності Кодексу України з процедур банкрутства).

Ключові слова: правовідносини, банкрутство, момент виникнення правовідносин, Кодекс України з процедур банкрутства, юридична особа, ухвала суду.

Kishchak D.S. Legal relations on declaring a legal entity bankrupt: concept and moment of their occurrence**Summary**

The article provides a scientific analysis of the doctrinal approaches to defining legal relations related to insolvency and bankruptcy, with a specific focus on the legal relations concerning the declaration of a legal entity as bankrupt. With a view to an in-depth consideration of this issue, the author examined the provisions of the Bankruptcy Code of Ukraine, the Commercial Procedure Code of Ukraine, and the relevant court practice in this area. In the course of the study, the author has established that the definition of legal relations related to declaring a legal entity bankrupt is inextricably linked to the establishment of the moment when such legal relations arise. The Bankruptcy Code of Ukraine directly indicates the moment when legal relations arising from declaring a legal entity bankrupt arise, but its clear understanding is possible only in a comprehensive analysis of the Code of Economic Procedure of Ukraine. The study of doctrinal sources revealed that no previous attempts have been made to define the legal relationship of declaring a legal entity bankrupt, and most of the existing attempts to define insolvency or bankruptcy legal relationships in general terms were made before the Bankruptcy Code of Ukraine came into force. With a view to developing proposals for defining the concept of legal relations relating to recognition of a legal entity as bankrupt, the author analyses the advantages and disadvantages of existing approaches to defining insolvency (bankruptcy) legal relations and their compliance with modern legislation. Based on the study, the author proposes a refined version of the definition of the moment when legal relations on declaring a legal entity bankrupt arise, taking into account the provisions of current legislation, and makes one

of the first attempts to define the concept of legal relations on declaring a legal entity bankrupt (since the entry into force of the Bankruptcy Code of Ukraine).

Key words: legal relations, bankruptcy, moment of the inception of legal relations, the Bankruptcy Code of Ukraine, legal entity, court order.

Список використаних джерел:

1. Рибка І.Є. Правова природа неплатоспроможності у цивільному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія: Право. Вип. 37. Т. 2. URL: <http://surl.li/oubhvo> (дата звернення: 29.12.2024).
2. Скутельник П.Ф. Фінансово-правові аспекти банкрутства як багатоаспектного юридичного процесу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012. № 1. С. 88–94.
3. Лобач О.М. Правове регулювання банкрутства: [навчально-методичний посібник]. К. : НаУКМА, 2015. 37 с.
4. Радзивілюк В.В. До питання про критерії банкрутства. *Санація та банкрутство*. 2005. № 4. С. 149–151.
5. Джунь В.В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2009. 30 с.
6. Поляков Б. М. Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2003. 38 с.
7. Пригуза П.Д. Правове регулювання процедур банкрутства юридичної особи – відсутнього боржника: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04; К., 2011. 24 с.
8. Деркач Е.М., Колпаков В.К., Самойленко Г.В. Експансія адміністративно-правових відносин до процедури банкрутства. *Правові новели*. 2024. № 22. С. 271–277. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/22_2024/39.pdf (дата звернення: 29.12.2024).
9. Погрібний І.М. Генеза складу правових відносин. *Право і безпека*. 2022. № 3(86). С. 160–169.
10. Шумило М.М. Розвиток вчення про правовідносини в сучасній українській юридичній науці. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2014. № 3 (45). С. 13–17. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2014/5.pdf (дата звернення: 29.12.2024).
11. Поляков Р.Б. Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 63–73.
12. Заїка К.П. Правова природа та види правовідносин, які виникають у процедурі банкрутства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 128–133. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/22.pdf> (дата звернення: 29.12.2024).
13. Правовідносини. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://vtssum.wdbk.org/п/правовідносини> (дата звернення: 29.12.2024).
14. Савенко В. Правовідносини як форма відображення юридичної природи суспільних відносин в державі. *European Political and Law Discourse*. 2015. Vol. 2. Is. 2. С. 148–152. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-2/24.pdf> (дата звернення: 29.12.2024).
15. Постанова Верховного Суду від 09 липня 2020 по справі № 910/26972/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90349380> (дата звернення: 29.12.2024).
16. Постанова Верховного Суду від 19 січня 2021 у справі № 916/4181/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94802503> (дата звернення: 29.12.2024).
17. Ганьба О.Б. Зародження, поняття та специфічні ознаки юридичних фактів як підстав виникнення, зміни, трансформації та припинення архаїчних відносин первіснообщинного

суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2019. Вип.58. Т.1. С.7-10.

18. Поляков Б. М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине. К.: Концерн «Издательский Дом «Ин-Юре», 2003. 440 с.
19. Поляков Р. Б. Підготовче засідання у справі про банкрутство (неплатоспроможність). *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 97. С. 137–152. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.18> (дата звернення: 29.12.2024).